

Párisi levél.

Páris, 1889. május.

(Értekezletek. A párisi bibliai társaság. Az elemi oktatás előmozdítására alakult egyesület. A lutheranusok gyűlése. Az üdv a Jézus tanítása szerint, Mene-goztól A ref. orth. értekezet. Meghasonlás az orthodoxok közt.)

Szerkesztő Ur!

Májusi leveletem a különböző vallási társulatok gyűléseinek szentelem. S mindenek előtt a párisi bibliatársulat gyűléséről szólok. A gyűlést az Oratoire templomban tartották, s az idén még többen jöttek össze, mint a mult évben.

Schiekler elnök érdekes beszéddel nyitotta meg a gyűlést. Szólott a társulat munkásságáról és a bibliák terjesztéséről. A társulat a mult évben 2846 bibliát és 4486 újszövetséget osztott ki. E számból egy igen tekintélyes rész a katolikusokra esik. Tény, hogy a katolikusok ez évben még sokkal több újszövetséget kívántak, mint az azelőtti évben. Ezt főleg annak lehet tulajdonítani, hogy Ouest megyében sokan tértek a katolikusok a protestantismusra és e mozgalom most is folyamatban van. Az elnök megemlékezett az elhalt Charles Read-ről, ki 1849 óta volt tagja a választmánynak. Felemlítette róla, hogy egyszer egy nyilvános árverésen mily nagyértékű bibliát vásárolt. E biblia a Duplessy Mornay-é volt, melyet ő Anna leányának hagyott, s ez aztán nagyobb fiának adta s annak halála után a kisebbiknek. Read ezt a nevezetes könyvet a francia prot. tört. társulatnak ajándékozta. A példány teljesen ép és első lapjára néhány sor van írva Duplessy Mornay leányától sajátkezűleg és saját névalírásával. Ezt a beírást kijegyeztem és az a következő: „E könyvet nékem Duplessy ur, az én nagyon tisztelt atyám adta. Azt kívánom, hogy halálom után legyen a Philippe des Nouhes-é, az én nagyobbik fiamé és hogy ő azt gondosan tanulja, hogy megismerje és szolgálja Istent szent félelemben, s hogy mindig szem előtt tartsa az ő nagy atyja példáját, mely-

ből bátoritást merithet; és mindig emlékezzék a fogadalmakra, melyeket nékem, anyjának erre nézve tett.

Aldtam Bodetban 1620 oct. 30-án, azon a napon, melyen Isten az ő atyját és engemet ezelőtt tizenhét évvel a szent házasságba összekötött. — Anne Demornay“.

Nagyobbik fia elhalálózása után csaknem hasonló ajánlattal kisebbik fiának adta a bibliát. Bámulatra méltó nyilatkozata ez a 16. és 17. százév huguenottái szellemének, élő vallásosságának, legyőzhetetlen hitének. Meghatva lapoztam a Duplessy-Mornay család e drága ereklyéjét.

— Az elemi oktatás előmozdítására alakult társulat is Schiekler báró elnöke alatt tartotta gyűlését. E társulatot 1829 jul. 15-én X. Károly ismerte el hivatalos rendeletben és Franciaországban a prot. oktatás befolyása mindenütt meglátszik. Ezt még a katolikusok, sőt a klerus is elismeri és nagyon szeretnék, ha oly iskolájuk volna, mint a Pecaut által alapított Fontenay-aux-Rosesi iskola.

A lefolyt évben a társulat sok iskolát alapított, többet mint bármely előző évben. S főleg olyan helyeken, hol a protestánsok elszórtan élnek és lelkész nélkül. A társulat ez évben 200 olyan iskolát segített, hol a felnőttek vallásos oktatását eszközlik.

A társaságnak ez évben új mező nyílt a munkára Madagascarban. Hanem ez nagyon fáradságos és költséges munka. Mikor az angol missiók munkájukat a párisi missio társulatra bízták, ez felhívást intézett az elemi oktatást előmozdító társulathoz, hogy segítessen oly iskolákat, melyek teljesen el vannak hagyatva. A tanulók el voltak tüntetve. Akkor nem mindenki tudta, de most tudja, hogy e gyalázatos dolgot a jezsuiták mivelték. Galieni tábornok kormányzónak erélyére és részrehajlatlanságára volt szükség, hogy a rend helyre álljon. A kormányzó megrendelte, hogy a protestánsoknak adassanak vissza mindazok az iskolák és istentisztelet helyek, melyek hozzájuk tartoztak, de azokban tanulók már nem voltak. A társulatnak nagy áldozatokat kellett hoznia, hogy az iskolákba ismét növendékeket gyűjtsön. Több ezer könyvet és tanszéköt kellett küldenie. Az elnök jelentette azt is, hogy egy ifju madagascari benszülött, ki Párisba jött volt, hogy magát a francia nyelvben tökéletesítse, lefordította az elemi iskolák számára Franciaország rövid történelmét. A társulat ülése nemesak érdekes, hanem tanulságos is volt. A mi eredményt tud a társulat felmutatni, azt főképpen Schiekler bárónak köszöni, ki ugyis mint a missiók igaz-

gatója, a legnagyobb odaadással gondolja a madagascari protestans ügyet; arra munkát, tanácsot és pénzt áldoz s mindezt teszi kitarással és szerényen.

— A lutheranusok értekezletén Ménégóz tanár olvasott fel „az üdvőről a mi Urunk Jézus Krisztus tanítása szerint“. Előre biztosra vettük, hogy tárgyának magaslatán fog állani. Ménégóz világosan s logikusan szokott beszélni s melegséggel és ékesszóló előadással. Mindenki szívesen hallgatta. Más kérdés, hogy véleményét osztjuk-e. Én a magam részéről legalább nem. De igaz, őszinte vallásossága előtt tisztelettel hajlok meg.

Ménégóz azon kezdette, hogy tárgyát meghatározta. Nem az üdv feltételeit akarom tárgyalni, — mondotta — nem a megtérést és bűnbánatot, hanem az üdv természetét a Jézus tanítása szerint. Bár igaz, a mit Sabatier megjegyzett, hogy az üdv ismerete és feltételei oly szoros kapcsolatban vannak, hogy sokszor összezavarják. De Ménégóz a nélkül, hogy ez összeköttetést tagadta volna, csak a jelzett pontra szorítkozott.

Mi tehát a Jézus tanítása az üdv kérdéséről? Ménégóz e tanítást az „Istenországa“ kifejezésben találja. Az üdv: a boldogság az Isten örök országában, tehát az örök életben. De az Istenországa a földön van. Jézus hitt a testek feltámadásában, a testek itt alatt újra fognak élni, hogy élvezzék az Isten országa boldogságát, melynek Jézus lesz a királya, mint Messiás. Ez ország virtualiter már létezik és azok, kik a Jézus messiásságát vallják, annak tagjai. Majd létezni fog tényleg is; mert e nemzetség el nem mulik, mielőtt mindezek teljesülnek. És a házasságon kívül, mely nem fog létezni, meglesz minden földi feltétele, meg még az evés és ivás is. A lélek halhatatlansága, a hogy azt ma fogjuk fel, a létnek egy más világban való folytatása, Ménégóz szerint görög eredetű eszme, melyet később vittek bé a kereszténységbe, s mely idegen Jézus gondolkozására nézve.

Mint bizonyítékot hozza fel, hogy az apostolok és az első keresztények nemesak hitték e dolgokat, hanem úgy tartották, mint Mesterük legfőbb tanítását. És mégis ez az ország nem valósult meg, e földi ország nem alapított meg. Jézus nem tért vissza. A keresztények nem várják a testi feltámadást, de remélnék egy más életet, egy más világban, hol Jézussal találkoznak. Hogyan lehessen megmagyarázni, hogy Jézus így csalódott, hogy ő kortársai előtt egy oly cseményt jelzett, mely ama nemzedék eltűnése előtt

bé fog következni és nem következett bé? Hogyan lehet azt a tanítást, hogy földi dolgok következnek bé, összeegyeztetni az Istenországról való példázatok és a hegyi beszéd szellemi tanításával? Hogyan főképpen a negyedik evangéliummal, hol semmi hasonlót nem találhatni, hol minden ellene mond a földi királyság eszméjének? Ez teljes ellenmondás és Ménégozt úgy ismerjük, hogy ő nem az az ember, ki ellonmondást vitasson.

Korábban irtam volt Ménégoz munkáiról, a „Miracles de la Bible“ és a „Trinité“-ről és az ő „magyarázó“ módjáról, a fideo-symbolismusról. Jézusnak az üdv kérdéséről való tanítása is „fideo-symbolismus“, a melylyel ő az ellenmondást kibékíti. „A fideo-symbolismus abból a megczáfolhatatlan tényből indul ki, hogy az elvont eszméket s főképpen a vallási eszméket, igazságokat nem tudjuk máskép kifejezni, csak hasonlatok, képek, symbolumok segítségével s következőleg az igazság kifejezése, a mód, a melyen azt magunk elé állítjuk és kifejezni próbáljuk, sohasem azonos magával az igazsággal, ellenkezőleg annál alább áll és változik az idő, a környezet a nevelés szerint, mig az igazság állandó. Az alap ugyanaz, a forma változó és különböző“. S így az ellenmondások kibékíthetők. A mi látható, anyagi, az itt alatt megvalósított istenországa, hol a halottak feltámadnak, hogy éljenek, hol esznek és isznak, mindez csak forma, külső kéj, jobban mondva mindez csak a szellemi igazságoknak kifejezése. Nem terjeszkedhetem ki minden ellenvetésre, melyet a tudós tanár magyarázatmódja ellen lehet tenni. Csupán azt jegyzem meg, hogy ha a kifejezés alább álló, mint az eszme, azért mert symbolicus, mégis az eszme és a symbolum, az alap és forma közt benső viszony létezik; és hogy talán mégis nehéz különbséget tenni a földön anyagilag megvalósított istenországa és a szellemi és erkölcsi tényként felfogott s a lelkeknek a jóban, az isteni életben való előhaladása által megvalósított istenországa közt.

Ménégoz felolvasásában sok ellenmondás volt és azt hosszas vita követte. Én csak kettőt idézek, melyeket különösen kiemeltek. Etienne Coquerel kétségbevonta annak a valóságát, mit a tudós tanár a Jézus tanításának nevez. Az nem a Jézus tanítása, hanem a hagyományé. Az első keresztények nem azért hitték e dolgokat, mert Jézus tanította, hanem azért, mert az első keresztények még telve voltak zsidó eszmékkel, még a synagoga tanításának befolyása alatt állottak s azt hitték, hogy a mit ők hisznek, azokat nekik Jézus tanította. Coquerel nem engedheti meg, hogy Jézus csalódott

volna. Coquerel, a szabadelvűség kiváló képviselője után Monnier, az orthodoxiának e csakugyan jeles képviselője csaknem ugyanoly értelemben nyilatkozott, mint Coquerel. Monnier sem tartja megengedhetőnek ez ellenmondást és a tévedést az evangelisták számlájára írja.

Ménégoz feleletében, melyet a „Vie Nouvelle“-ben irt, fenntartja a Jézusnak tulajdonított szavak hitelességét, annyival inkább — mondja — mert azok meg vannak a Máté „Logia“-jában, az első evangéliumnak maga az apostol által írott részeiben és mert azokat az őskeresztény egyház egyértelmű bizonyága megerősíti; rövid feleletét e szavakkal végzi: „Az én benső meggyőződéseim szerint a mi modern evangélikus theológiánk módszerének az elvei *egyedül* ajánlanak kielégítő megoldást. Ezek az elvek megengedik, hogy a történelmi igazságot szabadon és örömmel vizsgáljuk, a nélkül, hogy vallásos hitünkben egy szemernyit is fel kellene áldoznunk“. Így tehát Ménégozra nézve a fideo-symbolismus nemcsak az egyedüli mód, melylyel az evangéliumi tudósítások látható ellenmondásait meg lehet oldani, hanem az a csendes kikötő is, hol a szellem, miután ki volt vetve az igazság aggodalmas vizsgálása ide-oda mozgó hullámaira, megnyugoszik, hogy élvezze hosszas munkája gyümölcseinek békéjét.

Nem mondhatnám, hogy Ménégoz erről hallgatóit mind meggyőzte volna. E nevezetes vitát Sabatier zárta bé egy hatásos beszéddel, melyben az ő nagy tudománya, hibázhatlan tanultsága és erős meggyőződése elragadták a közönséget. Bizonyos megszorításokkal osztotta Ménégoznak eszméit. Az egészet összevéve, bármily ellenvetéseket is tettek a Ménégoz nézete ellen, mindenki elismeréssel adózott neki a munka magas vallási és erkölcsi értékeért.

— Az orthodoxok gyűlésén Visme arról értekezett, hogy „Mit gondolt Jézus az ő haláláról“. Ez értekezés célja az volt, hogy megczáfolja Stapfernek „Jesus-Christ, sa personne etc.“ munkájában kifejezett nézeteit. Stapfer munkáját ismertettem volt. Stapfer úgy tartja, hogy Jézus csak az ugynevezett galileai crisis után látta halálának szükségét munkájára nézve és még akkor sem adta fel egészen a siker reményét. Visme másképpen vélekedik. Szerinte Jézus kezdettől fogva látta az ő halálának szükségét az emberek megszabadítására. Megkülönböztetést tesz a halálnak előérzete és előrelátása között. S így Jézusnál megvolt az ő halálának előérzete, de nem az előrelátása. Lehet, hogy Visme ezzel a megkülönböztetéssel

akart valamit jelezni, de hogy mit, azt igazán kérdeni lehet. Stapfer munkájában nem sok kárt fog tenni e czáfolat.

Egy másik értekezés volt a Paul Monodé, ki arról beszélt, hogy a protestansoknak nagyobb tevékenységet kell kifejteni a katholicismussal szemben, éppen mint az elődök tettek, mert „az olyan egyház, melynek türelmetlensége ellenkezik az evangéliummal, nem keresztény egyház.

— Az orthodoxok közt utóbbi időben meghasonlás keletkezett. A szélső orthodoxok és a mérsékelték nem tudnak egyetérteni. A lyoni közös értekezlet — orthodoxok és liberalisok értekezlete — a „Comission fraternelle“-t állította fel a „Synode officieux“ állandó bizottságából és a „Delegation liberale“-ból alkotva. Most a szélső orthodoxok nem akarnak tudni a lyoni conferentiához hasonló összejövetelekről, sem pedig a Commission fraternelle újra választásáról. Abba még belé egyeznek, hogy most összejöjjenek, de úgy, hogy ez legyen az utolsó összejövetel. A mérsékelt orthodoxok pedig megakarják tartani, a mit Lyonban határoztak. Az ellenkezés oka, hogy a mérsékelt orthodoxok a liberalisokkal együtt egy választott központi tanácsot akarnak felállítani, várva a „Synode officiel“-t. A szélső orthodoxok egy választott központi tanácsról hallani se akarnak. Mi lesz ebből a csaknem erőszakos ellenkezésből? Talán nemsokára megtudjuk, mert a synode officieux orthodoxe a közelebbi hónapban gyűlést tart Bordeauxban és ez ügyet a maga részéről tárgyalni fogja. De hogyha a szélsők a mérsékelték felett győznének is, akkor sincs minden elveszve. Ugyanis a Commission fraternelle elhatározta, hogy a közös conferentiát nov. 8-ra ismét összehívja Lyonba. Ennek a conferentiának a tagjait a consistoriumok nevezték ki, azaz az állam által elismert hivatalos testületek, s a kibékülés annál inkább remélhető, mert a conferentia tagjai a protestantismus általános érdekeit nézik s nem egy pártnak vagy coteriának az érdekét.

— Még írni akartam egy új templomról, melyet Párisban most nyitottak meg. Ez a templom érdekes kísérlet a prot. templom architektúrájának megalkotására. Megérdemli, hogy megismerjék. Hanem erről a jövő alkalommal.¹

¹ Tisztelt levelezőnket megkerestük, hogy erről némél részletesebben írjon.
Szerk.

Amerikai levelek.

Főtisztelendő Ferencz József püspök közelebről a következő leveleket kapta Amerikából. Ezek a levelek, nincs kétségünk benne, visszhangra találnak a magyar unitárius vallásközönségnél.

*

Amerikai Unitárius Társulat.
25. Beacon-utcza
Boston, Mass. 1899. jun. 5.

Kedves Ferencz püspök!

Mellékelve küldöm társulatunknak üdvözlétét és meghívását az Ön vezetése alatt álló egyházakkal leendő közlés végett. Nagyban táplál az a remény, hogy a jövő évben szerencsénk lesz Magyarországról egy küldöttséghez. Tiszt. Van Ness Tamás urat Bostonból megbiztuk, hogy a nyáron személyesen képviseljen minket Ön és a magyar unitárius egyház előtt. Ő meg fogja ismertetni Önökkel tervünket és reményünket az iránt, hogy mennyire meg fogja Ön tisztelni társulatunkat, ha egy néhány társával 1900 májusban Amerikába jő. Hiszem, hogy egymással való ezen érintkezésünk munkálkodásunknak erősbitésére lesz.

Remélem, hogy lehetséges lesz reánk nézve azt a kérést intézni Önhöz és társaihoz, hogy társulatunknak vendégei legyenek nemcsak itt mulatások idejére, hanem utazásuknak legalább egy részére is; jelenleg azonban nem vagyok még felhatalmazva a meghívást ennyire kiterjeszteni. Van Ness ur megbízó levelet visz magával s tudom, hogy Ön minden szíveséggel lesz iránta.

Szíves üdvözléttel hive

ELIOT A. SÁMUEL.

Amerikai Unitárius Társulat.
25. Beacon-utcza
Boston, Mass, 1899 jun. 6.

Az unitárius püspöknek és Consistoriumnak Erdélyben üdvözlét!
Az Amerikai Unitárius Társulat Isten jóvoltából május 25-én szerveztetett Bostonban. Hogy ezen eseménynek 75-dik évfordulója méltóan megünnepeltessék, szeretettel meghívjuk Önöket, hogy egyesüljenek velünk az unitáriusok és más szabadelvű keresztények által Bostonban, a Massachusetts-i államban 1900-ban május 25-én tartandó